

M. M. Letica: Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije (1)

•
•

Detalji

Objavljeno: 01. rujna 2022.

[Dodajte komentar](#)

Turizam kao afirmacija tradicije i negacija tradicionalizma

Često se u govoru o umjetnosti, modnoj kreaciji, uređenju interijera, o turističkim sadržajima i popratnoj ugostiteljskoj ponudi, također o političkim programima i koječemu drugome – mogu čuti ili pročitati preuzetne formulacije poput „uspješan spoj tradicije i modernosti“ ili pak „pobjeda suvremenoga nad tradicionalnim“. Čak i ako uzmemo u obzir da pojmovi „tradicija“ i „modernost“ nisu jednoznačni, nego višeznačni odnosno semantički metaforični – nadaje se zamjedba da su navedene formulacije površne i umnogome promašene, svojstvene razgovornomu funkcionalnom stilu koji ne uzima u obzir znanstveni diskurs te pravo značenje, opseg i doseg dotičnih pojmova i međusobne odnose s njima povezanih fenomena.

Ne bi trebalo posebno napominjati da modernost uglavnom nije isto što i suvremenost, pa se tek u ponekim kontekstima atributi „moderno“ [1] i „suvremeno“ mogu rabiti sinonimno. No znatno je veća poteškoća s imenicom „tradicija“. Ona se, naime, obično razumijeva kao relikv prošliosti, kolektivna uspomena na kulturni identitet, kult povijesno proživljenih i komemoriranih kulturnih vrijednosti stanovite ljudske zajednice, kao nešto čemu pripada u svakom slučaju dimenzija prošlosti. – A takvo je razumijevanje posve pogrešno. Jer premda je tradicija vrijednosno ukorijenjena u plodnome humusu prošlosti, ona se održava u stalno izmičućem i trajno prisutnom „sada“, razgranava se i ozelenjuje u neprekinutom rastu i razvoju, prenoseći tako životodajne sokove koji hrane mnoge univerzalne principe i njihove plodove, pa stoga dominantna (mjerodavna i usmjeriteljska) dimenzija tradicije nije prošlost – nego budućnost. U suprotnom bi se tradicija lišila uloge prenošenja i predaje, čime bi prestala biti tradicijom te bi zamrla. A mrtva tradicija zapravo nije tradicija.

T. S. Eliot i razumijevanje tradicije

I ovdje će nam pomoći etimologija, koju je Ciceron tumačio kao *ònō* pri čemu se „dokaz izvodi (izmamљуje) iz moći samog imena“. Naime, pojam „tradicija“ dospijeva iz latinskoga jezika, gdje „*traditio*“ znači 'prenošenje', 'predaja'. Među brojnim definicijama tradicije ističe se jasnoćom i obuhvatnošću ova koja kaže da je riječ o „skupu svih prijašnjih ljudskih znanja, mnijenja, predrasuda, umišljaja, običaja, navika, obreda, mitova i slutnji što su sačuvani usmenom ili pismenom predajom, ali i umjetničkim djelima i rukotvorinama, o cjelokupnom kulturnom, znanstvenom i povijesnom iskustvu čovjekova razumijevanja svijeta u svim njegovim duhovnim i praktičnim objektivacijama“.[2]

Od navedene realne definicije tradicije poželjno se vratiti na nominalnu odnosno etimološku (koja govori o prenošenju i predaji), ali s nakanom da joj antitetički suprotstavimo (kao korak prije sinteze koju skolastički mislioci nazivahu „via eminentiae“) misli znamenitog američko-engleskoga književnika Thomasa Stearnsa Eliota, koji je o tradiciji rekao da se ona „ne može naslijediti, i ako vam je do nje stalo, morate je stjecati uz veliki napor“.[3]

O neotklonjivoj povezanosti tradicije i suvremenosti odnosno, prikladnije rečeno, o suvremenosti kao dijelu tradicije (dijelu koji proishodi iz prošlosti i prethodi budućnosti), napisao je Eliot sljedeće misli vrijedne citiranja:

„Smisao za povijest uključuje opažanje, ne samo onog što je u prošlosti prošlo, nego i onoga što je u njoj sadašnje; smisao za povijest čovjeka prisiljava da piše ne samo s instinktima svoje vlastite generacije, već i s osjećajem da cjelina europske književnosti od Homera i, unutar nje, cjelokupna književnost njegove vlastite zemlje egzistira simultano i sačinjava simultani poredak. Taj smisao za povijest, koji je smisao za bezvremeno jednako kao i smisao za vremenito, ali i bezvremeno i vremenito uzeto zajedno, jest ono što pisca čini tradicionalnim. A to je, u isti mah, ono što u pisca budi najjasniju svijest o njegovu položaju u vremenu, svijest o njegovoj suvremenosti.“[4]

„Tradicija je živuća vjera mrtvih – tradicionalizam je mrtva vjera živih“

U istome je eseju Eliot istaknuo: „Netko je rekao: 'Mrtvi su nam pisci daleki zato što znamo mnogo više nego što su voni znali'. Točno, a oni sami su upravo što mi znamo.“[5] U vezi s time treba istaknuti Eliotovu aforističnu misao da „preko živih pisaca mrtvi ostaju živi“ („... through the living authors that the dead remain alive“).[6]

Potrebno je razlikovati tradiciju od tradicionalizma, koji se iskazuje tradiciji radikalno suprotstavljen. Jer tradicionalizam – kao retrogradni svjetonazor i opasna ideologija – programatski je oponent progresizmu – a bez progresizma je tradicija ne samo realno nemoguća nego i logički nezamisliva. Premda tradicija dopijeva iz prošlosti te raste i razlistava se crpeći hranjive sokove iz korijenâ koji sežu duboko u negdanja vremena, ona živi u sadašnjosti, čineći kulturni identitet trajno suvremenim – pri čemu se dominantnom (mjerodavnom i usmjeriteljskom) dimenzijom žive i životodajne tradicije, iskazuje budućnost. U suprotnom bi tradicija posustala, zamrla, izgubila identitet u vremenu i nestala.

Možemo dakle reći da premda se doimaju sličnoznačnima, a nekima možda i istoznačnima – pojmovi „tradicija“ i „tradicionalizam“ imaju uvelike udaljena i različita, štoviše i suprotstavljena značenja. Bivaju kontrarni kao život i smrt. Tradicija je svojevrsni život – tradicionalizam umiranje i smrt. U tome je smislu Jaroslav Pelikan, povjesničar kršćanstva sa Sveučilišta Yale, godine 1983. iznio, na Eliotovu tragu, aforizam osobite izražajnosti: „Tradicija je živuća vjera mrtvih – tradicionalizam je mrtva vjera živih. I, pretpostavljam da bih trebao dodati: tradicionalizam je ono što tradiciji daje tako loš glas“ („Tradition is the living faith of the dead, traditionalism is the dead faith of the living. And, I suppose I should add, it is traditionalism that gives tradition such a bad name“).[7]

Sakralna arhitektura: katolička tradicija vs. pravoslavni tradicionalizam

Razliku između tradicije i tradicionalizma možemo iz posve određene perspektive razmotriti komparativnim pregledom graditeljskoga nasljeđa, navlastito sakralnoga. Učinit ćemo to uz neke ograde i dodatna razjašnjenja, posebno ističući da u takvome diskursu valja jednim dijelom otupiti Pelikanovu aforističnu oštricu koja govori o tradiciji kao živućoj vjeri mrtvih i tradicionalizmu kao mrtvoj vjeri živih. Jer kršćanski vjernici ne samo da mogu imati nego i imaju živu vjeru (onī koji ju imaju, tautološki rečeno) neovisno o religiji odnosno konfesionalnoj pripadnosti. Ali kada govorimo o povijesti sakralne arhitekture, ne možemo previdjeti i prešutjeti da se na tome području kod katolika očituje tradicija, a kod pravoslavaca je na djelu tradicionalizam.

Naime, za razliku od katoličke umjetnosti, kojoj su svojstvene kreativnost i interpretiranje – značajke pravoslavne umjetnosti jesu imitativnost i kopiranje. I bez osobitoga poznavanja povijesti umjetnosti dade se lako zamijetiti da istočnokršćanska arhitektura uglavnom ostaje vjerna romanici, odnosno oponašanju i neznatnom prilagođavanju bizantskih srednjovjekovnih uzora. Tomu primjerice svjedoči hram svetoga Save u Beogradu, golema i nakaradna armiranobetonska replika inače umjetnički i kulturnopovijesno veoma vrijednih srednjovjekovnih crkava izgrađenih u bizantsko-srpskome stilu, odnosno u duhu „raške škole“.

Nipošto ne želim prešutjeti – premda se čini izvjesnim da ću naići na neslaganje među dijelom čitatelja – da takvih pristupa ovodobnoj sakralnoj arhitekturi ne manjka ni na katoličkoj strani, posebice u Hrvatâ. Vjerujem da će i bez preciziranja biti jasno na koju smjeram neskladnu i umjetnički bezvrijednu crkvu, smještenu na visoravni u unutrašnjosti. Ne mareći za „genius loci“ ni za tradiciju katoličkoga sakralnoga graditeljstva, njezini su projektanti megalomanski imitirali i zaigrano karikirali stanovitu uzmorsku i ljupkim minimalizmom obilježenu starohrvatsku predromaničku kamenu crkvicu, koja osvaja čovjekov duh dojmljivom uzvišenošću i oblikovnom kanoničnošću. Njezinom su se armiranobetonskom replikom – golemom, ali ni po čemu velebnom – suvremeni hrvatski graditelji, svjesno ili nesvjesno, utjecali tipičnomu pravoslavnom pristupu sakralnomu graditeljstvu, gdje je tradicionalizam zatomio tradiciju. Dakle, starohrvatsku predromaničku crkvicu – koja ni po čemu nije pravoslavna – imitirali su i uvećali utječući se pravoslavnomu tradicionalističkom pristupu. A na zakonitome natječaju stručno izabrani modernistički projekt – umjetnički izvrstan i u najboljem duhu katoličke zapadnokršćanske tradicije – napušten je i odbačen. Nažalost, taj loš graditeljski slučaj i svojevrsni izgred u prostoru, zapravo notorni primjer sakralnoga kiča, ne biva jedinim takve vrste u domovini nam Hrvatskoj.

Ne će biti suvišno ponoviti, kako bi se izbjegla mogućnost pogrešnoga razumijevanja: nasuprot pravoslavnoj umjetnosti, kojoj su svojstveni imitativnost i kopiranje – katoličku umjetnost odlikuju kreativnost i interpretiranje. Neki povjesničar umjetnosti ili upućeniji turistički vodič može na brojnim primjerima diljem hrvatske obale i unutrašnjosti predložiti zainteresiranim turistima kako je zapadno kršćanstvo tijekom brojnih stoljeća u duhu vremena prihvaćalo i obogaćivalo sve relevantne europske, a time i svjetske, povijesno-umjetničke stilove. Zorni je tomu primjer trogirska katedrala svetoga Lovre, UNESCO-ova zaštićena svjetska baština, na kojoj su zbog višestoljetne izgradnje i obnavljanja obuhvaćeni u osobitoj susljednosti brojni stilovi: romanika, gotika, venecijanska cvjetna gotika, renesansa, barok, a piramidalni vrh zvonika uokviruju četiri manirističke skulpture. Dakle, graditeljski pristup nije bio imitiranje i nekreativno nasljedovanje stilova svojstvenih minulim razdobljima, nego su graditelji gradili, i nastavljali graditi, u duhu svojega vremena. To je veličanstveni primjer tradicije zagledane u sadašnjost i usmjerene prema budućnosti.

Turizam i tradicija

Pravilno vrednovanje i prezentiranje tradicije na poseban način dolazi do izražaja u turizmu, gdje se međuodnosi iskazuju uzajamnim i dvosmjernim pa možemo govoriti o turističkim funkcijama kulture i kulturnim funkcijama turizma. U mnoštvu definicija kulturnoga turizma nije lako pronaći najprikladniju, ali sljedeća mi se doima obuhvatnom, jasnom i vrlo prikladnom, kao i pridodana joj napomena:

„Kulturni turizam jest takva vrsta turizma u kojem su cilj turističkih posjeta muzeji, izložbe, koncerti, ili je pak takva vrsta turizma vezana uz materijalnu, tj. 'izgrađenu' baštinu – od velikih religijskih spomenika do svjetovne arhitekture. / No za mnoga tradicionalna društva diljem svijeta spomenički je lokalitet manje važan. To je osobito vidljivo u lovačkih i sakupljačkih naroda u kojih usmena tradicija ima najveću snagu. Pripadnici takvog društva osjećaju svoju baštinu podjednako vrijednošću kao što stanovnik Pariza osjeća Louvre ili Eiffelov

toranj, ili je pak i ne osjećaju kao baštinu. Tako baštinu jednoga takvog tradicionalnog društva označuju priče, pjesme ili plesovi koji prelaze iz generacije u generaciju, a ne crkve sagrađene od cigle ili kamena.“[8]

Kulturnoj baštini svojstvena je stabilnost u vremenu i prostoru odnosno postojanost ili kontinuitet. No turizam – budući da nije statičan fenomen, nego ga obilježava dinamičnost – mijenja i preoblikuje takvo poimanje baštine. Turizam „utječe na samu tradiciju, baštinu odnosno kulturu. U nekim se zajednicama tradicija čak i mijenja upravo radi turizma; ona se izmišlja ili stvara. Moderno društvo prisiljava ljude na stvaranje vlastitih tradicija, a jedna od najsnažnijih modernih tradicija upravo i jest turizam.“[9]

Izmjene i izmišljanja tradicije

Dakle, kada je riječ o interakciji kulturne baštine i turizma možemo govoriti o tradiciji u službi turizma i o turizmu kao modernoj tradiciji. K tome se neotklonjivo susrećemo s fenomenom izmišljanja tradicije ili, u nešto blažem zahvaćanju u stvarnost i običajnost, njezine izmjene. Brojna turistička odredišta na jadranskoj obali, ali i na kontinentu, prikazuju kao dio tradicije događaje koji to nikada na taj način nisu bili. Takvi su događaji, primjerice, maškare koje se odnedavno održavaju ljeti, u vrijeme turističke sezone, kako bi sve bilo podređeno i prilagođeno turistima odnosno njihovoj potrebi za „eventima“ i spektaklima.

Ne bi trebalo posebno podsjećati da su maškare, kao veseo i razuzdan događaj, vezane uz crkveni kalendar, uz hod kroz godinu, pa se u skladu s time održavaju zimi, neposredno prije korizme obilježene suzdržavanjem i odricanjem. Maškare u ljetnim mjesecima – kao nešto između izmjene tradicije i njezina izmišljanja – gube tradicionalnu funkciju, ali dobivaju novu, turističku. A krug se na osobit način zatvara ako ponovimo već rečeno: da je turizam svojevrsna moderna tradicija. Stoga će se i za ljetne maškare, u mjestima gdje zažive u kontinuitetu i budu prihvaćene kao turistička manifestacija, govoriti da su „već postale tradicionalne“.

Kao primjere posvemašnjega izmišljanja tradicije treba spomenuti sve učestalije manifestacije koje pokušavaju oživjeti i inscenirati događaje i običaje koji su, navodno, u određenim gradovima, mjestima ili sredinama prisutni od srednjega vijeka ili čak od još ranijih vremena.[10] Tu ne mislim na viteški ples „Moreška“ u gradu Korčuli, na turnir u srednjovjekovnome samostreličarstvu koji se održava u okrilju „fjere“ u gradu Rabu ili na slične običaje i manifestacije s određenim dugim trajanjem i stanovitom razinom autentičnosti – nego smjeram na posve izmišljene i uvelike komične pseudo-tradicije povezane s još davnijim vremenima od srednjovjekovnih, poput jedne povezane s kraljem Arturom. Naime, na mrežnim stranicama Turističke zajednice mjesta Igrane u Makarskome primorju, možemo pročitati sljedeće:

„Da je Lucius Artorius (kralj Artur), rimski vojskovođa, živio i vladao ovim prostorima u 2. stoljeću, znanstvenici potvrđuju mnogim materijalnim dokazima. / Legenda kaže da je prije svoje smrti Artur tražio mjesto na kojem će odložiti svoj mač. To mjesto nazvao je majčinim imenom, Igrane. / Pronađete li taj mač u dubinama igarske vale, zasigurno će vam koristiti samo ako njim budete rukovali putem ljubavi i dobrote.“

Lijepa je i plemenita, ali ne i odveć uvjerljiva priča o maču „ljubavi i dobrote“, gdje se oružje kao instrument i simbol borbe odnosno nasilja promiseće u svoju suprotnost, a k tome je vrlo zanimljivo kako se od „znanstvenika“ i „mnogih materijalnih dokaza“ odmah prešlo na zazivanje legende, ali ni za tu navodnu legendu nitko od stanovnika mjesta Igrane do prije dva desetljeća nije znao. Netko se jednostavno dosjetio dovesti u vezu ime Arturove majke „Igraine“ i naziv mjesta Igrane. I to ne treba osuđivati – sklon sam očima neutralna promatrača samo konstatirati zanimljiv fenomen: iz svega je nastala i zaživjela manifestacija s mimohodom oklopljenih vojnika pješaka, konjanika, bojnih kola, a upriličuju se i pomorske bitke u kojima sudjeluju suvremene brodice, nimalo nalik starorimskim. Turistima je sve to ipak zanimljivo, a domaćini imaju višestruke koristi. (Kada je riječ o tendencioznome povezivanju toponima i antroponima, ne bi nas trebalo odveć začuditi ako se netko bude dosjetio izmisliti i proširiti turističku priču da je znameniti Belgijanac i francuski šansonjer Jacques Brel, sudeći po prezimenu, zapravo dalekim podrijetlom iz Brele, mjesta također u Makarskome primorju.)

Autentičnost u međudodnosima kulture, tradicije i turizma

Kao posebno važno nadaje se pitanje autentičnosti turističke ponude. Je li moguće postići autentičnost na području gdje se susreću gospodarstvo, zabava i kultura (u užemu smislu jer su i gospodarstvo i zabava dijelovi kulture shvaćene u širem smislu)? O tome dr. sc. Daniela Angelina Jelinčić, etnologinja koja se osobito bavi odnosom kulture i turizma, piše:

„Mnogi se zalažu za 'kvalitetu' turizma koju donosi autentičan način života zajednice, njihovi običaji i proizvodi, tj. sve ono što zajednica može ponuditi turizmu. Budući da društvo nije statično, već se kreće i, štoviše, mijenja, ne možemo ni od koje zajednice očekivati potpunu autentičnost u načinu života općenito. Postavlja se pitanje što je uopće autentičnost odnosno do kuda seže granica autentičnosti te tko je odgovoran za odluku o autentičnosti neke pojave? Mnogi smatraju da je sama zajednica najkompetentnija za odluku o tome; naime, ako se zajednica dobro osjeća u svojoj (ne)autentičnosti, često je teško inzistirati na promjeni. Sve pojave koje neka zajednica prihvati ili ne prihvati, proizvodi su društva i vremena u kojem ta zajednica egzistira pa je često neosnovano neki proizvod smatrati kvalitetnim samo na osnovi njegove autentičnosti kao jedinog kriterija. Ipak, postoje slučajevi potpuno iskrivljenih prikaza tradicije koji su najčešće rezultat importiranih običaja, a i takvi koji nemaju ni tradicijske ni umjetničke vrijednosti, već graniče s kičem.“[11]

Vjerojatno se još mnogi sjećaju turističkoga slogana „Hrvatska, Mediteran kakav je nekad bio“, koji je bio službeni slogan više od jednoga desetljeća, sve do 2014. godine. Umnogome se pokazao neprikladnim i promašenim jer se hrvatska turistička ponuda u stvarnosti predstavljala kao Mediteran kakav nikada nije bio. Znatno bi prikladniji bio slogan „Hrvatska, živopisna autentičnost tradicije“, premda je i takav preuzetan, „nategnut“ i teško pamtljiv. No, nešto je bolji od spomenutoga već i stoga što Hrvatsku ne svodi samo na njezin sredozemni pojas, nego uključuje i vrijedna turistička odredišta na kontinentu.

Prisjetimo li se već citirane aforistične izjave Jaroslava Pelikana da je tradicija živuća vjera mrtvih, a tradicionalizam mrtva vjera živih – možemo lako razaznati da živi i živopisni turizam treba biti afirmacija autentične tradicije, a negacija tradicionalizma i svih pomodnih i lažnih tradicija.

Marito Mihovil Letica

Tekst je dio niza „Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije“, a objavljen je na Portalu HKV-a u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti u 2022. godini Agencije za elektroničke medije. Prenošenje sadržaja dopušteno je uz objavu izvora i autora imena.

Bilješke

[1] O etimologiji i značenju riječi „mòdēran“: „posuđeno preko europskih jezika (njem. modern, eng. modern, fr. moderne) iz kslat. modernus. Latinska je riječ izvedena od priloga modo 'upravo, baš sada', koji je izveden od lat. modus 'način, mjera, umjerenost', v. moda“; Ranko Matasović, Tijmen Pronk, Dubravka Ivšić i Dunja Brozović Rončević, „Etimološki rječnik hrvatskoga jezika“ (1. svezak A – Nj), Institut za hrvatski jezik i

jezikoslovlje, Zagreb, 2016., str. 627. Iz drugoga izvora čitamo o povijesno-kulturnim značenjima i mijenama pojma „mōderna“: „(od kasnolatinski modernus: nov, novovjekovni, suvremen), pojam kojim se označuje moderno doba, s osobitim naglaskom na kulturna i intelektualna gibanja, a obuhvaća razdoblje od humanizma i renesanse do naših dana (prema nekim tumačenjima započinje 1630. i završava 1940., a prema drugima m[oderna] u užem smislu započinje tek u XVIII. st., ili čak oko 1800., te ne bi trebala obuhvaćati rano novovjekovlje ili rano moderno doba; neki interpreti drže da m[oderna] započinje s prosvjetiteljstvom i završava s I. svjetskim ratom). Potkraj XX. st. (ili i nešto ranije) nadomješta ju, sukladno utjecajnim (premda ne i jednoznačno prihvaćenim) tumačenjima, postmoderno doba. Pojam m[oderna] treba razlikovati od modernizma (koji označuje posebne fenomene u različitim tematskim područjima). Imenicu modernité u značenju novoga nasuprot staromu prvi je upotrijebio 1849. F.-R. de Chateaubriand, a višekratnom ju je uporabom potvrdio Ch. Baudelaire. U njemačkome se prvi tim izrazom koristio E. Wolf, i to tek 1886. (pri čem se ograničio na estetički aspekt moderne) [...]“; „moderna“, u: Stipe Kutleša [ur.], „Filozofski leksikon“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 769.

[2] „tradicija“, u: S. Kutleša [ur.], „Filozofski leksikon“, nav. dj. str. 1176.

[3] Thomas Stearns Eliot, „Tradicija, vrijednosti i književna kritika“, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 6.

[4] Isto, str. 6-7.

[5] Isto, str. 9.

[6] Thomas Stearns Eliot, „[The Social Function of Poetry](#)“ (esej, 1945.), str. 22., Pristupljeno 30. 8. 2022.

[7] Jaroslav Pelikan, „[The Vindication of Tradition: The 1983 Jefferson Lecture in the Humanities](#)“, Pristupljeno 30. 8. 2022.

[8] Ronald G. Seale, „A Perspective from Canada on Heritage and Tourism“, u: Annals of Tourism Research 23(2), 1996., str. 484. Citirano prema: Marija Valčić, „Turizam i kultura“, Naklada Jurčić, Zagreb, 2018., str. 122.

[9] Daniela Angelina Jelinčić, „Turizam vs. identitet: Globalizacija i tradicija“, u: Etnološka istraživanja 11, 2006., str.

[10] Usp. Isto, str. 168.

[11] Isto, str. 168.